

Sloboda izražavanja – presude Evropskog suda za ljudska prava

Bilten XXXI: „ZVIŽDAČI“

Zviždač je osoba koja objelodanjuje nedolično ponašanje, nepoštene ili nezakonite radnje navodno počinjene od strane organizacija u kojima rade. „Zviždačem“ se, na primjer, može smatrati osoba koja je bila svjedok korupcije na radnom mjestu i o tome obavijestila medije. Zbog otkrivanja „službenih tajni“ zviždači se često suočavaju sa odmazdom, mogu biti otpušteni sa posla, a ponekad su čak i krivično gonjeni.

Nekoliko osoba koje su pretrpile odmazdu zbog javnog ukazivanja na nepravilnosti organizacija u kojima su radile žalilo se sudu smatrajući da im je prekršeno prava na slobodu izražavanja. Sud se u razmatranju ovih slučajeva vodio sljedećim kriterijumima:

- da li je u pitanju informacija od javnog interesa;
- da li je „zviždač“ objavio informaciju u dobroj vjeri ili zbog lične dobiti;
- da li je „zviždač“ pokušao da prijavi informaciju putem internih kanala prije nego što je iznio u javnost.

Sljedeća dva slučaja ilustruju kako Sud primjenjuje ove kriterijume:

- **Guja protiv Moldavije** (predstavka br. 14277/04), 12. februar 2008: otpuštanje zviždača sa posla zbog objavljivanja pisama koja svjedoče o političkom uplitanju u pravosudni sistem prekršilo je pravo na slobodu izražavanja

Podnosilac predstavke je šef odjeljenja za odnose sa javnošću kancelarije moldavskog glavnog tužioca, koji je otpušten s posla jer je novinama proslijedio dva pisma upućena glavnom tužiocu. Prvo pismo je poslao zamjenik predsjednika Skupštine, koji je od tužioca zatražio „da se lično uključi u slučaj“ četiri policajaca optužena za nezakonito pritvaranje i zlostavljanje pritvorenika. U pismu se navodi da su policajci, koji su tražili zaštitu od krivičnog gonjenja, bili članovi jednog od „najboljih timova“ Ministarstva unutrašnjih poslova, te da su, „kao rezultat truda zaposlenih u kancelariji tužioca“, spriječeni da normalno obavljaju svoj posao. U istom kontekstu, zamjenik predsjednika Skupštine je u tom pismu upitao da li „se zamjenik tužioca bori protiv kriminala ili protiv policije“. U drugom pismu, koje je glavnom tužiocu poslao zamjenik ministra a odnosilo se na iste policajce, navodi se da su oni i ranije bili pod istragom, te da im je određena samo novčana kazna. Pismo takođe otkriva da su ovi policajci vraćeni na posao i pored toga što su, pored ostalog, osuđeni zbog

nezakonitog pritvaranja i ugrožavanja života ili zdravlja, ili izazivanja fizičke patnje kod pritvorenika, kao i zbog zloupotrebe službenog položaja uz upotrebu nasilja, vatrenog oružja ili mučenja.

U novinama su osvanuli tekstovi o ovim pismima i podnosilac predstavke je dobio otkaz, baš kao i tužilac koji je osumnjičen da mu je dao pisma. Kao razlog za otpuštanje sa posla podnosioca predstavke navedeno je da se prije predaje pisma nije konsultovao sa šefovima drugih odjeljenja tužilaštva, što je u suprotnosti sa internim propisima odjeljenja za odnose sa javnošću. On je zatim podnio predstavku Evropskom sudu za ljudska prava, tvrdeći da je time prekršeno njegovo pravo na slobodu izražavanja.

Sud je zaključio da je otpuštanjem sa posla gospodina Guje prekršeno njegovo pravo na slobodu izražavanja. Prvo, Sud je konstatovao da ni u moldavskim zakonima niti u internim propisima tužilaštva ne postoji odredba koja se tiče izvještavanja o nepravilnostima od strane zaposlenih. Dakle, osim njegovih pretpostavljenih, nije postojao drugi autoritet kojem je podnosilac predstavke mogao da iznese svoju zabrinutost, kao ni propisana procedura za izvještavanje o takvim pitanjima. Sud je takođe napomenuo da se objelodanjena informacija odnosila na postupke zamjenika predsjednika Skupštine, koji je funkcioner na visokoj poziciji, kao i da tužilac, iako je šest mjeseci bio svjestan situacije, nije pokazao namjeru da nešto preduzme, čime je stvorio utisak da je podlegao političkom pritisku. Sud je stoga smatrao da, u okolnostima ovog slučaja, javno objelodanjivanje informacija, čak i medijima, može biti opravdano.

Osim toga, Sud je smatrao da je političko uplitanje u rad pravosudnog sistema u zemlji pitanje od velikog javnog interesa o kojem su raspravljale nevladine organizacije i mediji. Pisma koja je objelodanio podnosilac predstavke ticala su se pitanja kao što su podjela vlasti, neprimjerenog ponašanja političara na visokim pozicijama i odnosa Vlade prema policijskoj brutalnosti. Riječ je o nesumnjivo veoma važnim pitanjima u demokratskom društvu, o kojima je javnost imala legitimno pravo da bude obaviještena.

Sud je smatrao da je interes javnosti da dobije informacije o neprimjerenom vršenju pritiska i malverzacijama unutar tužilaštva bio važniji od zaštite povjerenja javnosti u tužilaštvo. Otvorena rasprava o temama od javnog interesa je neophodna za demokratiju, i od velikog je značaja da javnost ne bude obeshrabrena da izrazi svoje mišljenje o takvim pitanjima.

Sud nije našao razlog da vjeruje da je podnosilac predstavke bio motivisan ličnom koristi, da je imao nešto protiv svog poslodavca, niti da je postojao neki drugi, prikriveni motiv za njegove postupke. Sud je, stoga, smatrao da je podnosilac predstavke postupio u dobroj vjeri.

- ***Bucur i Toma protiv Rumunije*** (predstavka br. 40238/02), 13. januar 2013: kažnjavanjem „zviždača“ koji je medijima objelodanio praksu nezakonitog prisluškivanja telefona prekršeno je pravo na slobodu izražavanja

Slučaj se ticao osude na dvogodišnju zatvorsku kaznu državnog službenika zbog toga što je u medijima objelodanio praksu nezakonitog prisluškivanja telefona novinara i političara od strane vojne tajne službe.

Evropski sud je konstatovao da je osuda prekršila pravo na slobodu izražavanja. Iako priznajući da se navedeno pitanje ticalo „državne bezbjednosti“, koju opisuje kao „srce državnog suvereniteta“, Sud je razmotrio i sljedeće faktore. Na prvom mjestu, Sud je uzeo u obzir da je „zviždač“ prvo pokušao da o praksi prisluškivanja telefona izvjesti svoje pretpostavljene i ostale vladine službenike. Međutim, važeći zakoni nijesu štitili „zviždača“ niti obezbijedili zvanične kanale putem kojih bi bilo moguće prijaviti navedene radnje. Sud je ispitao postojeće neformalne kanale za prijavljivanje ovakvih i sličnih radnji unutar navedene vladine agencije i utvrdio da su nezadovoljavajući, baš kao i potencijalna opcija direktnog prijavljivanja nezakonitih radnji parlamentu.

Sud je dalje konstatovao da su objelodanjene informacije nesumnjivo bile od javnog interesa, te da je prisluškivanje telefonskih razgovora tema od posebnog značaja u društvu koje je tokom komunističkog režima iskusilo politiku prismotre od strane tajnih službi. Sud je takođe uzeo u obzir činjenicu da su informacije objelodanjene u dobroj vjeri, kao i da domaći sudovi nijesu uredno razmotrili sve argumente zviždača.

Konačno, Sud je zaključio da objelodanjivanje nije pričinilo „značajnu štetu“ interesima navedene službe bezbjednosti. Javni interes za otkrivanjem nezakonitih radnji premašuje bilo kakvu štetu koja je u ovom slučaju možda nanijeta ugledu službe.

- ***Görmüş i drugi protiv Turske*** (predstavka br. 49085/07), 19. januar 2016: pretres i oduzimanje dokumenata novinarima da bi se otkrio identitet zviždača krši pravo na slobodu izražavanja

Ovaj slučaj se ticao izdavača, urednika i novinarâ koji su radili za nedjeljnik koji je objavio članak o vojnom spisku, na kome su mediji podijeljeni u dvije kategorije – na prijateljske i neprijateljske. Članak je bio baziran na povjerljivim dokumentima koje je novinarima dao zviždač. Nakon žalbe načelnika štaba oružanih snaga, vojni sud je naredio pretres kancelarija časopisa, zahtijevajući elektronske i papirne kopije datoteka koje su se nalazile u svim privatnim i kancelarijskim računarima, u arhivi, na kompakt diskovima i USB memorijama. Novinari su predali materijale, ali su uložili žalbu na nalog za pretres, navodeći da je njime prekršeno pravo na zaštitu novinarskih izvora. Turski sudovi odbili su njihove žalbe, a novinari su se obratili Evropskom sudu za ljudska prava.

Evropski sud za ljudska prava je našao da je pretresom i oduzimanjem dokumentacije prekršeno pravo na slobodu izražavanja. Sud je primijetio da su, u cilju identifikacije državnih službenika koji su predali povjerljive informacije, pravosudni organi upali na radno mjesto novinara bez najave i dobili pristup svim njihovim sistemima i dokumentima, prenoseći podatke sa svih računara nedjeljnika. Ovo je bio mnogo ozbiljniji čin od obične naredbe da se otkrije identitet izvora, koji se proširio daleko izvan prvobitnog zahtjeva kancelarije vojnog tužioca da se identifikuje zviždač. Takvo postupanje bi moglo da odvraća potencijalne izvore od pružanja pomoći novinarima u informisanju javnosti o pitanjima od javnog interesa, kao što je uključivanje vojske u politiku.

Što se tiče zaštite zviždača koji su obavljali javnu funkciju, Sud je konstatovao da je istraga imala za cilj da identifikuje osobe odgovorne za curenje informacija. Sud je priznao da, iako se od zviždača može zahtijevati da prođu interne administrativne procedure kako bi skrenuli pažnju svojih pretpostavljenih na nezakonite radnje koje su otkrili, turski zakon u to vrijeme nije predviđao takav postupak. Stoga nije bilo mjesta kritici na račun novinara zbog objavljivanja sporne informacije. Sud

je utvrdio i da je povjerljivost informacija koje se tiču unutrašnje organizacije i rada oružanih snaga u principu opravdana, ali da je ne treba štiti po svaku cijenu, i da ona ne treba da spriječi legitimnu raspravu o djelovanju oružanih snaga. Osim toga, Sud je utvrdio da razlozi zbog kojih je sporna dokumentacija bila klasifikovana kao povjerljiva nijesu bili opravdani, jer Vlada nije pokazala da je njihovo objavljivanje dovelo do negativnih posljedica.

Pripremio: Peter Noorlander, direktor Media Legal Defence Initiative, u saradnji sa HRA

Bilteni se objavljuju u okviru projekta "Monitoring novinarskih samoregulatornih tijela u Crnoj Gori" koji finansira Britanska ambasada u Podgorici.
